

חילול השם בפסיקת הלכה

○ חשיבות של קידוש השם וחילול השם כללית

1. רמב"ם הלכות תשובה פרק א הלכה ד

אף על פי שהתשובה מכפרת על הכל ועצמו של יום הכפורים מכפר, יש עבירות שהן מתכפרים לשעתן ויש עבירות שאין מתכפרים אלא לאחר זמן, כיצד עבר אדם על מצות עשה שאין בה כרת ועשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו ובאלו נאמר שובו בנים שובבים ארפא משובתיכם וגו', עבר על מצות לא תעשה שאין בה כרת ולא מיתת בית דין ועשה תשובה, תשובה תולה ויום הכפורים מכפר ובאלו נאמר כי ביום הזה יכפר עליכם, עבר על כריתות ומיתות בית דין ועשה תשובה, תשובה ויום הכפורים תולין ויסורין הבאין עליו גומרין לו הכפרה, ולעולם אין מתכפר לו כפרה גמורה עד שיבואו עליו יסורין ובאלו נאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם, במה דברים אמורים בשלא חילל את השם בשעה שעבר אבל המחלל את השם אע"פ שעשה תשובה והגיע יום הכפורים והוא עומד בתשובתו ובאו עליו יסורין אינו מתכפר לו כפרה גמורה עד שימות, אלא תשובה יום הכפורים ויסורין שלשתן תולין ומיתה מכפרת שנאמר ונגלה באזני ה' צבאות וגו' אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון.

2. ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג ד"ה קמג היצורים

קמג היצורים כולם נבראו לכבוד השם יתברך, שנאמר (ישעיה מג, ז): "כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו". אכן נודע מן השכל, כי המחלל את ה' ובוזה דברו אבדה תקותו, כי לא רב לו אשר לא יקים מה שנדרש ממנו מעיקר יצירתו לכבוד את השם ולקדשו, אבל שלח ידיו לעשות התמורה וההפך ולחלל את שם קדשו. וכן כתוב (במדבר טו, ל - לא): "והנפש אשר תעשה ביד רמה - את ה' הוא מגדף וכרתה הנפש ההיא מקרב עמה כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה". כי לא יכפר המות עליו ואין לו חלק לעולם הבא.

3. תלמוד בבלי מסכת יומא דף פו עמוד א

היכי דמי חילול השם? אמר רב: כגון אנא. אי שקילנא בישראל מטבחא ולא יהיבנא דמי לאלתר. אמר אביי: לא שנו אלא באתרא דלא תבעי, אבל באתרא דתבעי - לית לן בה. אמר רבינא: ומתא מחסיא אתרא דתבעי הוא. אביי כדשקיל בישראל מתרי שותפי יהיב זוזא להאי זוזא להאי, והדר מקרב להו גבי הדדי, ועביד חושבנא. רבי יוחנן אמר: כגון אנא דמסגינא ארבע אמות בלא תורה ובלא תפילין. יצחק דבי רבי ינאי אמר: כל שחבירי מתביישין מחמת שמועתו (היינו חילול השם) + מסורת הש"ס: [היכי דמי?] + אמר רב נחמן בר יצחק: כגון דקא אמרי אינשי שרא ליה מריה לפלניא. אביי אמר: כדתניא, + דברים + וואהבת את ה' אלהיך - שיהא שם שמים מתאהב על ידך, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה. אוי להם לבריות שלא למדו תורה, פלוני שלמדו תורה - ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו, עליו הכתוב אומר + ישעיהו מט+ ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה, פלוני שלמד תורה - ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו! ועליו הכתוב אומר + יחזקאל לו+ באמר להם עם ה' אלה ומארצו יצאו.

4. רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה

הלכה א: כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי, כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.

הלכה ב: במה דברים אמורים בשאר מצות חוץ מעבודת כוכבים ב וגלוי עריות ושפיכת דמים, אבל שלש עבירות אלו אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג, ג יהרג ואל יעבור...

הלכה ד: כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו, וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר הרי זה קידש את השם,

הלכה יא: ויש דברים אחרים שהן בכלל חילול השם, והוא שיעשה אותם אדם גדול בתורה ומפורסם בחסידות דברים שהבריות מרננים אחריו בשבילם, ואע"פ שאינן עבירות הרי זה חילול את השם ט כגון שלקח ואינו נותן דמי המקח לאלתר, והוא שיש לו ונמצאו המוכרים תובעין והוא מקיפן, או שירבה בשחוק או באכילה ושתיה אצל עמי הארץ וביניהן, או שדבורו עם הבריות אינו בנחת ואינו מקבלן בסבר פנים יפות אלא בעל קטטה וכעס, וכיוצא בדברים האלו הכל לפי גדלו של חכם צריך שידקדק על עצמו ויעשה לפניו משורת הדין, וכן אם דקדק החכם על עצמו והיה דבורו בנחת עם הבריות ודעתו מעורבת עמהם ומקבלם בסבר פנים יפות ונעלב מהם ואינו עולבם, מכבד להן ואפילו למקילין לו, ונושא ונותן באמונה, ולא ירבה באריחות עמי הארץ וישיבתן, ולא יראה תמיד אלא עוסק בתורה עטוף בציצית מוכתר בתפילין ועושה בכל מעשיו לפני משורת הדין, והוא שלא יתרחק הרבה ולא ישתומם, עד שימצאו הכל מקלסין אותו ואוהבים אותו ומתאווים למעשיו הרי זה קידש את ה' ועליו הכתוב אומר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר.

5. כסף משנה הלכות יסודי התורה פרק ה

נראה שמפרשים יעבור ואל יהרג הרשות בידו לעבור כדי שלא יהרג. וכתב בנימוקי יוסף דאפילו לפי סברת רבינו אם הוא אדם גדול וחסיד ירא שמים ורואה שהדור פרוץ בכך רשאי לקדש את השם ולמסור עצמו אפילו על מצוה קלה כדי שיראו העם ולמדו ליראה את השם ולאהבו בכל לבם:

6. תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מ עמוד א

תנן התם: אין מקיפין בחילול השם, אחד שיוג ואחד מזיד. מאי אין מקיפין? אמר מר זוטרא: שאין עושים כחנווני. מר בריה דרבנא אמר: לומר, שאם היתה שקולה - מכרעת.

7. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף יט עמוד ב - כ עמוד א

אמר רב יהודה אמר רב: המוצא כלאים בבגדו פושטן אפילו בשוק, מאי טעמא + משלי כ"א+ - אין חכמה ואין תבונה ואין עצה לנגד ה' - כל מקום שיש חלול השם אין חולקין כבוד לרב.

○ כגורם לחומרא או ניהוג לפני משורת הדין

8. מסכתות קטנות מסכת כותים פרק א הלכה יב

אלו דברים שאין מוכרין להם, לא נבילות ולא טריפות, לא שקצים ולא רמשים, לא סנדל של נבילה ולא שמן שטנפו ושנפל לתוכו עכבר, לא כוסכוס ולא שליל, אף על פי שישראל אוכלין אותם. אין מוכרין להם מפני ממכר טעות, וכשם שאין מוכרין להם, כך אין לוקחין מהם, שנאמר כי עם קדוש אתה לה' אלהיך, כשאתה קדוש, לא תעשה עם אחר קדוש למעלה ממך.

9. ספר חסידים סי' תתכט

אם יש דבר שהנכרים נוהגים בו איסור וליהודים אינו אסור, אסור ליהודי שיאכל, פן יתחלל שם שמים על ידו. כגון נכרי שראה שנכרי חברו רבע בהמה ואמר לנכרים שלא לאכול אותה ונמכרה ליהודי - לא יאכלנה ישראל.

10. שו"ת שואל ומשיב מהדורה א ח"א סימן מד – עקרוני [בענין COPYRIGHT]

ודרך אגב אסמך בזה מ"ש אודות הסכמות וגזירות שגוזרין הרבנים על הדפסות והמדפיסים פורצים בה... והנה כל דבריו תמוהים וזה ודאי שספר חדש שמדפיס מחבר וזכה שדבריו מתקבלים ע"פ תבל פשיטא שיש לו זכות בזה לעולם והרי בלא"ה אם מדפיסים או מחדשים איזה מלאכה אינו רשאי אחר לעשות בלא רשותו והרי נודע שר' אברהם יעקב מהרובשוב שעשה החשבון במאשין כל ימיו קבל שכרו מהקיר"ה בווארשא ולא יהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלהם וזה דבר שהשכל מכחישו ומעשים בכל יום שהמדפיס חבור יש לו ולב"כ זכות...

11. תלמוד ירושלמי מסכת בבא מציעא פרק ב הלכה ה

ה"ה/ הלכה ה' מצא בחנות הרי אילו שלו כו' א"ר לעזר כיני מתניתא על גבי כסא שלו על גבי תיבה שלו שמעון בן שטח הוה עסיק בהדא כיתנא אמרין ליה תלמידוי ר' ארפי מינך ואנן זבנין לך חדא חמר ולית את לעי סוגין אזלון זבנין ליה חדא חמר מחד סירקאי ותלי ביה חדא מרגלי אתון לגביה אמרין ליה מן כדון לית את צרי' לעי תובן אמ' לון למה אמרין ליה זבנין לך חד חמר מחד סירקאי ותלי ביה חדא מרגלי אמ' לון וידע בה מרה אמרין ליה לא א"ל לון איזל חזר לא כן אמר רב חונא ביבי בר גוזלון בשם רב התיבון קומי רבי אפילו כמאן דמר גזילו של גוי אסור כל עמא מודיי שאבידתו מותרת מה אתון סברין שמעון בן שטח ברברון הוה בעי הוה שמעון בן שטח משמ' בריך אלההון דיהודאי מאגר כל הדין עלמא ויידא אמרה דא רבי חנינה משתעי הדין עובדא רבנין סבייא זבנין חד כרי חדיטין מאילין דאיסרטוס ואשכחון ביה חדא צררא דדינרי וחזרוניה להון אמרין בריך אלההון דיהודאי אבא אושעיה איש טוריאי אמרה אהין להן לי אהן מהו חשוב עלי אית לי טבין מינייה אית לי סוגין מינייה אמר ליה אורייתא גזרת דנחזור אמר בריך אלההון דיהודאי

12. רמב"ם הלכות גזלה ואבדה פרק יא הלכה ג

אבידת הגוי מותרת שנ' + דברים כ"ב ג' + אבידת אחיך, והמחזירה הרי זה עובר עבירה מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם, ואם החזירה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח, ובמקום שיש חלול השם אבידתו אסורה וחייב להחזירה, ובכל מקום מכניסין כליהם מפני הגנבים ככלי ישראל מפני דרכי שלום.

○ כגורם לקולא

13. שו"ת הרמב"ם סימן רנח

ואם האנשים לא יתפללו לחש כלל, אלא יתפללו הכל אחר שליח הציבור תפלה אחת בקדושה, כל בקי יתפלל עמו בלחש, וכל שאינו בקי ישמע, ויכרעו הכל עמו, כשפני העם אל ההיכל, בכוונה, הרי (בזה) כבר יצאו כולם ידי חובתן, ויהיה הדבר מסודר ומתוקן ותימנע אריכות החזרה ויוסר חלול השם שנתפשט בין הגוים, והוא שהיהודים רוקקים וכחים ומסיחין בתוך תפלתם, כי כך הם עדים לדבר וכך הוא היותר ראוי אצלי באלו הזמנים, מן הסיבות אשר הזכרנו.

14. שו"ת רדב"ז חלק ד סימן צד

כיון דבלאו הכי כאין אנו בעיניהם נעשה אנחנו מה שאנו מחוייבין מן הדין כיון שלא הועלנו כלום וכל שכן שבהתבטל הסבה הראשונה תתבטל גם זאת:

15. מתוך מאמרו של ר' יעקב חרל"פ בתחומין כה "חילול השם כגורם בפסיקת הלכה" עמ' 392-400

טענה של קידוש ה' וחילול ה' שימשה חכם באיטליה כנימוק להתיר לרופא יהודי לטפל בחולה גוי בשבת. אמנם לפי הבבלי (עבודה זרה כו, א) והשו"ע (או"ח של, ב) אין מיילדין יולדת גויה בשבת, מכל מקום - כך מביא פרופ' מאיר בניהו תשובה מאת ר' מרדכי שמואל גירונד ('אסופות' יד עמ' רצט-שיג):

נשתנו הזמנים, והאומות שבזמנינו הם אחינו... וחייבים אנחנו לחלל שבת עליהם, ולצאת חוץ לתחום אפילו במרכבה כדי לרפאותם, ולעשות מלאכה עליהם לפיקוח נפש ולפקח על מלאכת התרופות הנעשות בעדם בחנות יהודי אפילו שלא במקום סכנה, כי יש קידוש ה' בדבר, ולא לתת חרב בידם להתגולל עלינו, שיאסרו לנו להתעסק ברפואה אפילו בימות החול.

מפסיקתו של הרב בן-איש-חי ניתן ללמוד שלא רק "חילול השם", שמשמעו שדתנו תיראה מבוזה בעיני אומות העולם, יש בכוחו להתיר איסור, אלא אף חילול שמם וכבודם של ישראל. בשו"ת רב-פעלים (ח"ב או"ח סי' נז) הוא נשאל על מקרה שבישלו קפה ביום טוב עבור בני המשפחה, ונקלעו אורחים גויים לביתם, ועל ידי כיבוד הגויים בשתיית הקפה לא נשאר קפה לבני המשפחה - האם מותר לשוב ולבשל קפה עבור בני המשפחה? בתשובתו התיר לעשות כן, בהסתמכו על הירושלמי (מועד קטן פ"ג ה"ד) שהתיר לסופר לתת בחול המועד את התפילין שלו לאדם אחר, ועל ידי כך יוכל לכתוב תפילין עבור עצמו. בנו של הבן איש חי שואל על השוואה זו, והרי נתינת התפילין היא עבור קיום מצוה, משא"כ כיבוד הגוי בקפה, שהוא דבר רשות? ובכל זאת פסק הבן איש חי להיתר -

יען כי מצינו בעלמא דין צורך גדול שווה לדבר מצוה, וכנזכר בדיני איסור והיתר וכיוצא. ובנידון דין איכא צורך גדול מאד, דאין יתכן יבואו אורחים נכרים לביתו של אדם במועד שלו לעשות לו וזית"א [=ביקור], ולא יביא להם קהו"א [=קפה] כנהוג?! אין לך מיעוט דרך ארץ יותר מזה, ובוודאי יהיה מזה חילול השם לגנות הגויים ביהודים, ואין לך צורך גדול יותר מזה, ודמי לדבר מצוה.

ועדיף מדין התפילין, כי שם אפשר לשאול במועד תפילין מחברו בתורת שאלה, שהוא וחברו ילבשו אותו, ועל כן יש הוכחה מדין התפילין לנידון דיין.

מחשש לחילול השם הורה ה"ר דוד צבי הופמן (מלמד-להועיל ח"א או"ח סי' מב) שאסור לעשות מאמצים להשתמש מהצבא, למרות שהמגוייס יצטרך לחלל שבתות, משום שאם דבר זה יתגלה לרשויות, ייגרם חילול השם.

16. ש"ת יביע אומר חלק ח - אה"ע סימן יב [עיני במאמרו של יעקב חרל"פ בתחומין כה]

(י) וחזי הוית בשו"ת בשמים ראש (סי' רכ), שהביא תשובה המיוחסת לרבינו ברוך ממגנצא, ושם כתוב להתיר את הקראים לבוא בקהל, שאע"פ שהם חולקים עלינו בעניני גטין וקדושתין ובדיני עריות, הרי אין לנו דבר ברור ומסויים שאירע ביניהם שנאסר ע"פ חז"ל, כדי לחוש בגללו למזרות, ואחזוקי איסורא לא מחזקינן, ואם באנו לחוש לכך, הרי עינינו הרואות שגם חכמי התלמוד שלנו נחלקו בדיני עריות, בדברים דלמ"ד אחד היא אשת איש, ולאידך מ"ד היא פנויה. וכן בענין צרת הבת שנחלקו בית שמאי ובית הלל (ברי' יבמות), ואמרינן שעשו ב"ש כדבריהם, אלא דהו מודיעי לב"ה, ואח"כ נתערבו משפחות אלו בישראל, ואף שהולדות ממזרים לדברי בית הלל (יבמות יד סע"ב), ועכשיו אף לאודועי הוא מן הנמנע, כי פזורים אנו בכל קצות תבל. וכן בכל דבר שיש בו מחלוקת סוגיאן דעלמא שעשו כדבריהם, ואפי' הכי לא חיישינן. ואין זה ענין לדין אלמנת עיסה ולכל הני דחשו למיעוטא ולספק ספיקא, דהתם אינם אלא אקראי בעלמא, ובאנשים פרטיים, אבל לעקור קהל גדול מלחסות תחת כנפי השכינה הא ודאי שאין לדחות אבן אחר הנופלים מעדת ישראל, המון גדול, הנותנים לב לקיים התורה כמנהג אבותיהם, וסובלים שעבוד הגלות כמונו, ונהרגים על קידוש ה', וקיימים בכח הרועה שמצילם, כאשר אתנו, ואיך נאמר לקהל גדול כיוצאי מצרים להתרחק מעלינו מפני שאנו צריכים לבדוק בהם אחר חשש ממזרות, וא"כ צא ובדוק בישראל, שבזמן מלכות ירבעם ואחז ומנשה ואמון ויהויקים וכל המלכים הרשעים, רוב ישראל התנהגו שלא ע"פ הקבלה אשר קבלנו בסיני. ואילו היה אסור להתחתן בלי בדיקה מחשש ממזרות, וכן בקראים, איך לא הודיעונו חכמי ישראל בתלמוד שלנו... ואפי' אילו היה ספק ממזר אסור מן התורה, היה ראוי לעוקרו כדי שיתקדש ולא יתחלל שם שמים בפרהסיא, כי למה יאמרו הגוים הנה עם ה' אלה, ושתי כתות הן, ושני מיני ישראל, זה זמן עצום בגולה, וכל אחת מהן שונאת את חברתה, ואינם מתחננים זה עם זה. ואין לך חלול ה' גדול מזה. (וכמ"ש ביבמות עט. מוטב שתעקר אות אחת מן התורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא וכו'), וכל שכן שבאמת אין כאן איסור כל שלא נודע לנו בביורר חשש ערוה פרטי. ועוד דק"ל משפחה שנטמעה נטמעה, ומה לי אם נטמעו בתוכינו או בין הצדוקים, והרי ישראל הם. ואם כי אבות אכלו בוסר זה כאלף שנה, אלה הצאן מה עשו, ואיך יעלה על הדעת לפסול את כולם משום ממזרים שנבלעו בהם, והרי ר' יהושע הכשיר גר עמוני לבא בקהל, מפני שעלה סנחריב ובלבל את האומות (ברכות כח א), וכל בר דעת יודע שבלי ספק בזמן ר' יהושע היו בארץ בני עמון מיעוט של עמונים, יותר ממה שיש מיעוט ממזרים בקראים, ואעפ"כ לא חש להם וכו'. עכ"ד. ... והנה אע"פ שידוע ומפורסם שכמה מגאוני ישראל קראו מלא אחרי הספר "בשמים ראש", ושאינו אלא מעשה ידי הרב ר' שאול ברלין, ולא מר בריה דרבינא חתים עליו... ומיהו אף שאין למדים מהבשמים ראש אלא מצד האמור בו, ולא מצד האומר, וכמ"ש ידידנו המנוח הגרש"י ז"ל בס' המועדים בהלכה (עמוד רנז). וכי"ב כתב הגאון ממונקאטש בשו"ת מנחת אלעזר ח"ב (ס"ס ה) בד"ה שוב, שאמנם את הטוב נקבל ממנו וכו' ע"ש. ובמילי מעלייתא דאית ביה דרשינן. הרי כאן נאמרו בו דברים של טעם שראויים להשמע. ומ"ש רבינו ברוך בתשובה המיוחסת לו, שיש חילול ה' בעיני הגוים שאנו מרחיקים ופוסלים את העדה שסובלת עמנו בגלות וכו', דברים אלה יש להם תוקף גם בזמנינו, ביתר שאת ויתר עוז. כי ידוע שכמה מהקראים וראשיהם חתרו בכל עוז למען מדינת ישראל, גם בהיותם בגולה, ומהם שנמסרו בידי שלטונות מצרים, והוציאו להורג, על מה שפעלו במסירות נפש למען ישראל, ואף בבואם לארץ ישראל, הם מתגייסים לצבא ישראל, ומגינים עלינו בכל כחם מידי המחבלים הרשעים שונאי ישראל, אשר כל יום יגורו מלחמות, אני שלום וכי אדבר המה למלחמה, ומה יאמרו עלינו החפשים שאינם שומרי תורה ומצות, בראותם שאנו מרחיקים את אלה שמוסרים עצמם בשביל ישראל, ומבדילים אותם מזרע ישראל, וכן לא יעשה. ולכן יש להעמיד הדבר על קו הדין ועל האמת ועל השלום.

○ חילול השם לשני הכיוונים

המשך המאמר

בספר "תגלחת בחולו של מועד" (שההדיר פרופ' מאיר בניהו, הוצאת יד הרב נסים, ירושלים תשנ"ה) מסופר על מחלוקת שפרצה באיטליה בעניין האיסור להתגלח בחול המועד. האיסור הוא כמבואר בבבלי מועד קטן יד, א"כ שלא יכנסו לרגל כשהן מנוולין, ונשאלה השאלה לגבי הנהגים להתגלח לעתים קרובות, ונמצא שדווקא בימי חול המועד יראה מנוול. נחלקו בזה חכמי איטליה, והועלו טענות להתיר ולאיסור, וביניהן הנימוק של חילול השם, שבו השתמשו אלו כדי להתיר ואלו כדי לאסור. ר' יצחק שמואל ריג"יו (יש"ר) מביא במאמרו שם (עמ' רפו-שו), שאי התגלחת גורם לחילול השם:

שהרי אם ישאלו הנכרים לאיש הישראלי, מדוע אתה מנוול בימי שמחתך? יוכרח להשיב להם: מפני שחז"ל ציוו עלי שלא אהיה מנוול! ואם יתמה השואל על זאת, ויוסיף לומר: ואיך אפשר שאתה עובר על תקנתם כדי לקיים תקנתם?! הנה לא נשאר לו דרך להתנצל כי אם באמרו לו: אי אפשר לי בלאו הכי, כי אם אתגלח במועד אעבור על תקנתם... ואם לא אתגלח אעבור על תקנתם... אמנם בתשובה זאת יתן חרב ביד השואל ללחום נגד קבלתנו ולדבר סרה נגד חז"ל התמימים והישרים בלבבותם, כי יאמר שתקנו ב' דברים הפכיים זה מזה, שאי אפשר לשניהם להתקיים כאחת, ושיש בתקנתם סתירה מניה וביה... ומתוך כך שם שמים מתחלה. זאת ועוד אחרת... שכבר נפרצה פרצה זו ואין עוד דרך לגזור אותה כראוי, כי הנסיון יתן עדותו שיש בכל קהלה וקהלה איזה אנשים... לא יחושו עוד לתקנת חז"ל... וזה יסבב חילול התורה בעיני העמים, כי יאמרו נתפרדה חבילתם... ותורתם נעשית כשתי תורות, והרי הם מעידים על עצמם כי שקר בימנם... ויוכיחו זאת ממה שהם רואים שמנהגי האומה סותרים זה את זה באותו ענין עצמו... בבא עת האסוף מעשינו מן השדה, שאז חובה עלינו לשמוח בכל הטוב אשר נתן לנו ה' אלוקינו ולשבחו ולהללו... אז כולנו כאבל... ובהגיע יום אחרון של חג, אשר בו נגיל ונשיש בשמחת תורה ועושים סעודת משתה לגמרה של תורה... נתאבל ונתעב... בעבור כובד הזקן... ומה יאמרו אויבינו על זאת? הלא יפטירו... אבדה חכמת חכמינו... היש חילול שם שמים וחילול תורה

וזלזול חז"ל גדול מזה... ואתי לזלזולי בכבוד חז"ל, באמרם שהם גזרו שני הפכים... גם נולד מזה חילול תורה וחילול שם שמים, כי יאמרו הבריות התורה ציוותה ושמתח בחגך, ובאו חכמים וגזרו גזירה שבעבורה נהיה כולנו מנוולים ונעצבים בימי שמחתנו.

כאמור, אותו נימוק של חילול השם הביא לאסור את הגילוח בחול המועד, וכך פסק הרב אברהם יונה מויניציאה לאיסור (שם עמ' רמד-רסד):

והרבה לקוללים עתידים לבא... האחד מן הגויים עצמם, שיתחלל שם שמים, מאחר שהורגלו בזה מכמה שנים שאין ישראל מתגלחים זקנם בימות הרגל. שאפילו אם מצד הדין היה מותר גמור, למה יאמרו הגוים איה נא אפוא השבח שישאל היו משבחים את עצמם דדתיים שונות מכל עם שאפילו כל רוחות שבעולם נושבות במ אין מזיזין אותם ממקומם... ונמצא שם שמים מתחלל. וכבר מצינו שאפי' מה שמותר מן הדין, אם יש מקום להרהר אחריו - וכגון שהגויים מחמירים הם בדבר ההוא - אף אנו נחמיר כמותם, דאי לא - הוי חילול השם, וכמבואר בפ' בבא-היטב או"ח רמד,ה. כל שכן בדבר שהמה ראו מכמה דורות שהיה אסור לנו, אם נתיר את הדבר יחולל שם שמים, ח"ו.

וכך הגיב גם ר' אברהם ריג'יו, אביו של יש"ר, על הטענה שיש חילול השם באיסור התגלחת בחול המועד, וכתב: "אדרבא, אין חילול ה' וחילול התורה יותר מן ההיתר הלזה - כי לא די שאינו מתקן הפרוץ, אלא בא להרוס דיני התורה... ולפרוץ בעומד משנים קדמוניות" (שם עמ' שז-שטז).

הרי שהטיעון של חילול השם יכול לשמש באותו נושא נימוק לאיסור ולהיתר, שכן הדבר תלוי במבטו של הכותב.

○ כגורם לעונשים

17. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף עח עמוד ב

אמר רב חנא בר אדא: נתינים - דוד גזר עליהם, שנאמר: +שמואל ב' כ"א+ ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם והגבעונים לא מבני ישראל המה וגו'. מאי טעמא גזר עלייהו? דכתיב: +שמואל ב' כ"א+ ויהי רעב בימי דוד שלש שנים שנה אחר שנה, שנה ראשונה - אמר להם: שמא עובדי עבודת כוכבים יש בכם? ... בדקו ולא מצאו; שניה - אמר להם: שמא עובדי עבירה יש בכם? ... בדקו ולא מצאו; שלישית - אמר להם: שמא פוסקי צדקה ברבים יש בכם ואין נותנין? ... בדקו ולא מצאו, אמר: אין הדבר תלוי אלא ב', מיד: ויבקש דוד את פני ה'. מאי היא? אמר ריש לקיש: ששאל באורים ותומים... ויאמר ה' אל שאול ואל בית הדמים על אשר המית הגבעונים, אל שאול - שלא נספד כהלכה, ואל בית הדמים - על אשר המית הגבעונים. וכי היכן מצינו בשאול שהמית הגבעונים? אלא מתוך שהרג נוב עיר הכהנים שהיו מספיקין להם מים ומזון, מעלה עליו הכתוב כאילו הרגן... ויקרא המלך לגבעונים ויאמר אליהם... מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה', ויאמרו לו הגבעונים אין לנו כסף וזהב עם שאול ועם ביתו ואין לנו איש וגו' יותן לנו שבעה אנשים מבניו והוקענום לה' וגו', מפיס ולא פייסניהו. אמר, שלשה סימנים יש באומה זו: הרחמנים, והביישנים, וגומלי חסדים; רחמנים, דכתיב: +דברים י"ג+ ונתן לך רחמים ורחמך והרבך; ביישנים, דכתיב: +שמות כ'+ בעבור תהיה יראתו על פניכם; גומלי חסדים, דכתיב: +בראשית י"ח+ למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו', כל שיש בו שלשה סימנים הללו ראוי להדבק באומה זו... והא כתיב: +דברים כ"ד+ לא יומתו אבות על בנים וגו'! אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: מוטב שתעקק אות אחת מן התורה ואל יתחלל שם שמים בפרהסיא.

18. ש"ת דעת כהן (עניני י"ד) סימן קצג

דש"מ שבמקום שיש צורך של מיגדר מילתא, נגד חילול השם, מותר אפילו לעבור על מקרא זה דלא יומתו אבות על בנים, ואם הצורך מביא לענוש גם את מי שאינו /חייב/ חייב כלל, כדהתם שלא היו הבנים חייבים כלל, ג"כ מותר בשביל צורך השעה שלא יתחלל שם שמים. ומזה אפשר ללמוד, דה"ה בכל עונש לפי ערכו, אם הדבר נוגע לתיקון העולם נגד חילול שם שמים בפרהסיא, מותר למגדר מילתא, לענוש גם את מי שאינם חייבים בדבר אם השעה צריכה לכך.

○ בפני מי?

19. מתוך מאמרו של ר' חרל"פ ה. הבחנה בין חילול השם בקרב גויים לבין בקרב ישראל

כפי שראינו, חילול השם וקידוש השם כלפי אומות העולם יש בכוחם לגרום לשינוי במצוות התורה. ויש לדון, האם כך גם בחילול השם כלפי יהודים? מפסקיהם של כמה מגדולי האחרונים מלמדים שאכן כך.

רבי יהודה עייאש (בית-יהודה חו"מ סי' ד) דן בתלמיד חכם שהוצרך לנדוד מארצו והתיישב במצרים, וביקש מאשתו שתבוא להתגורר עמו במצרים. כיון שהאישה סירבה, החליט אותו ת"ח לשאת אישה נוספת במצרים. אלא התברר שבנישואיו לאשתו קיבל עליו שבועה שלא יישא אישה אחרת על פניה. עכשיו טוען הבעל שבנסיבות האמורות יש מקום להתיר לו את שבועתו. ר"י עייאש סירב לכך, וכתב שהטעם העיקרי לסירובו הוא:

שיש חילול השם בדבר בעיני ההמון, דיאמרו סריקי בייטוס מותרין, דהם אמרו והם אמרו, דחמירא להו לאינשי טובא ורב הוא בעיניהם כהאי גוונא עיגונא דאתתא, דיעזוב אשתו וילך לארץ אחרת לישא אחרת.

מאותו טעם אסר הרא"ה קוק (אורח-משפט חו"מ סי' כא) על רב מסויים לחזור בו ממינוי שקיבל בקהילה חדשה לאחר שהחזרה שהיה לו עם קהילתו הקודמת הסתיים. וכך נימק זאת:

ונראה לע"ד דמצד חילול השם גם כן דין גמור הוא, שהרי... אפילו למאן דאמר נדר שהודר ברבים יש לו הפרה, מכל מקום קיימו השבועה מפני חילול השם, ולא חששו לאיסור דלא תחיה כל נשמה.

מעיקר הדין, סובר הרב יצחק יעקב וייס (מנחת-יצחק ח"ג סי' כו), אין לצרף למניין אנשים שאינם שומרי שבת. אולם אם קיום הלכה זו עלול להביא לידי חילול השם, שעקב הימנעותם של שומרי השבת להצטרף לשאר ולהתפלל בציבור, ש"יוכל לגרום מחלוקת וגם חילול השם, שהפשוטי עם ידונו אתכם למזלזלים בתפילה בצבור" (מנחת-יצחק ח"ו סי' ט) - במקרה זה הוא אינו אוסר, אף כי גם אינו מתיר במפורש, כדבריו: "אין ביכולתי לומר בזה הלכה פסוקה" (שם). ...

אבל על אבחנה זו בין חילול השם בעיני הגויים לבין חילולו בעיני ישראל יש לתמוה מכל אותן סוגיות בש"ס שהובאו לעיל ובהן מצאנו שחששו לחילול השם אף בקרב ישראל. הלא מטעם זה "מפרסמין את החנפין" (תוספתא יומא פ"ד הי"ב); ומחשש לחילול השם חשב דוד לנכון אפילו לעבוד עבודה זרה. לפי הרשב"א והרא"ש, לכאורה במקרים אלו, שישראל שאינו מציית לדברי חכמים, אין לחשוש לגביו שמא יתחלל שם שמים בעיניו, כיון שיהודי הוא לעולם מצווה להאמין בהנהגתו של הקב"ה שאין בה עוול, ושכל מה שקורה לאדם הוא על פי הדין, אלא שאין אנו תמיד מבינים את הנהגתו, ואין בזה חילול השם.

נראה שהרשב"א והרא"ש, שחילקו בין חילול השם בקרב גויים לבין חילול השם בקרב ישראל, לא אמרו זאת אלא בחילול השם כלפי הפרט, שכן בתשובותיהם דנו באדם שתרום חפץ לבית הכנסת, האם מותר לשנות את תרומתו. במקרה זה, שהוא עניין פרטי, טענו שאם על פי ההלכה מותר לשנות, גם אם התורם מתנגד לשינוי, אין מקום לטעון לחילול השם, משום שהוא מחוייב להישמע להלכה. אבל בנסיבות שהתנהגות דתית תביא לידי כך שקהל ישראל עלול לבוא לידי פקפוק בצדק של הנהגה הלכתית זו ובמוסריותה, יש לומר שגם הם יודו שיש בכך חילול השם. זהו הבסיס אפוא לפסיקותיהם של האחרונים שחששו לחילול השם גם בקרב ישראל....